

S A Y I 7 • 2 0 0 2

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

 İSAM
TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Nietzsche ve Din

Ahmet Demirhan

Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002, 231 sayfa.

Nietzsche'nin gerek düşüncelerinin sıra dışılığı ve derinliği gerekse yazılarındaki üslubu sebebiyle yanlış anlaşıldığı ve hâlâ yanlış anlaşıl-maya devam ettiği bir gerçektir. Bu durum, Nietzsche'nin din hakkındaki görüşleri göz önüne alındığında daha açık görülür. Onun "Tanrı öldü." sözü gerçekten ne ifade ediyor? Nietzsche, literal anlamda bir Tanrı'nın ölümünden mi, Avrupa kültür ve tarihinde hakim olan bir Tanrı'ya ortak inancın ölümünden mi yoksa Batı metafiziğinin ölümünden mi bahseder? Yaygın düşünce, onun bir din düşmanı olduğu şeklindedir. Ancak bu ifadenin filozofun söylemek istediği biçimde anlaşılması savun-mak mümkün değildir.

Kendi yüzyılımı anlamada olduğu kadar, yüzyılımızı, dahası gelecek yüzyılı yorumlamada eşsiz bir filozof olan Nietzsche'nin din hakkında ortaya koyduğu düşüncelerin anlaşılmasına yönelik bir giriş ve beş ma-kaleden oluşan bu eser, Ahmet Demirhan tarafından edit edilmiştir. Eser okunduğunda, editörün eseri oluştururken seçtiği makalelerin gerek bi-limsel açıdan gerekse içsel bütünlük açısından tutarlı olduğu hemen an-laşılmaktadır. Bu seçki titizliğine, Demirhan'ın tercüme yetkinliği eklen-diğinde eserin zevkle okunmasını ve anlaşılmasını sağlıyor. Demirhan'ın zor bir filozof olan Nietzsche'nin düşüncelerine aşina olduğu, vukufiyet sağladığı, yorumlarını takip ettiği eserin genelinden, hatta dipnotlara getirdiği açıklamalardan anlaşılabilir. Günümüz düşüncesi giderek artan bir şekilde Nietzsche'den etkileniyor ve bu daha açık bir şekilde görülü-yor. Sanırım Demirhan bu eseri, kendi kültürel ve tarihsel gerçekliğimizi değerlendirme konusunda Nietzsche'nin felsefesinde yol gösterici unsur-ların bulunduğunu düşünerek oluşturmuştur. Batı'da revaçta olan ve değerli kabul edilen edit geleneğinde oluşturulmuş olan Demirhan'ın bu eseri, gerçekten kültür dünyamıza katkıda bulunacak, yeni çalışmalara yol açacak niteliktedir.

Eser, "Nietzsche'ye Sınır Çizmek" adlı üst başlıktaki bir giriş ile "Ni-etzsche ve Dinsel Hayat", "Nietzsche ve Batı Metafiziği", "Nietzsche ve Hıristiyanlık", "Nietzsche'nin Arayışı" ve "Nietzsche ve Zaman Kapanı" adlı bölümlerden oluşur.

Demirhan, eserin "Giriş"inde "Maske, Sahne ve Oyun: Nietzsche ve Erdem Ulumaları" adlı makalesiyle Nietzsche'ye sınır çizmeye girişiyor. Bu, elbette Nietzsche'nin derinliğinde kaybolmamak için sınır çizmek,

bir kavrayış tarzı anlamına geliyor. Demirhan, Nietzsche ile Mansur'u ya da Doğu'yu yan yana getirerek filozofa bir şeyler söyletmeye çalışır: Nietzsche, Avrupalıdır ve bundan ıstırap duyar. Nietzsche'nin "Avrupa ötesi göze" sahip olma isteği dillendirilir Zerdüş't ile. Zerdüş'tün hakikatin sahte, maskelenmiş, yalan söyleyen yavuklularıyla sorunu vardır. Nietzsche, bunu metinlerindeki "güç gösterileri" ile ortaya koyar. O, metinleriyle komplo kurar, entrikalar üretir. Demirhan, Nietzsche 'yi tanımak için Deleuze'u devreye sokar; "dışarı" ile Nietzsche'yi tanıtır (s. 25). Peki bu dışarı neresidir? Dışarı, Nietzsche'nin hoşnut olmadığı kültür, Avrupa kültürüdür. Nietzsche'nin "medenileşmiş Hıristiyanlığın Hıristiyanlarına" ve Avrupa kültürüne karşı çıkışı, seslendirilir. Zira o, daima kendi kültürüne hapsolme korkusunu yaşar. Geleceğin felsefecilerinden söz etmeye başlar ve onları bulmayı ümit eder. Nietzsche, maskeyi seçer; İlahî olanı "ilah" olmadan –çünkü ilah ölmüştür- yaşamaktır. Nietzsche'ye göre bunun sebebi, Hıristiyanlığın insanın kendi gönlündeki arayışa cevap verecek bir ilah kavrayışından yoksun olması ve kendini ahlâkla avutması, maskeleyesidir. Demirhan, ilahsız bir İlahîliği yaşamak için çırpınan Nietzsche'yi ve "erdem ulumalarını" da anlatır (s. 29).

Eserin birinci makalesi "Nietzsche ve Dinsel Hayat"ta Nietzsche'nin din hakkındaki görüşleri ortaya konulur. Nietzsche, dinî inançların "entelektüel bilincin kirlenmesiyle" ve kendini başkalarına terk ettiğinde ortaya çıktığını söyler. Ona göre din, aklın alt edilmesiyle, var oluş kazınarak korkudan ve ihtiyaçtan doğmuştur. Doğayla ilişkimiz, tapınmayı, törenleri getirir bize. Ona göre gündelik hayatlarının boş ve monoton olduğunu düşünen insanlar dindar olur. Kaderinin efendisi olamayan, derin bir huzursuzluk yaşayan insanlar, kurtuluşu Hıristiyanlıkta bulurlar. Nietzsche, aklın ve hayal gücünün bu hatasına yakalanan insanlara özgür olmayı önerir. O, insanlığın lideri olacak kimselere acı çekmeyi ve berrak vicdana sahip olmayı tavsiye eder.

Eserin ikinci makalesinde M. Heidegger, "Nietzsche ve Batı Metafiziği" adı altında Batı metafiziği tarihi içinde Nietzsche'nin konumunu berraklaştırmaya çalışır. Heidegger'e göre Nietzsche'nin yaptığı, metafiziğin altüst edilmesi ya da duyusal olanın duyu üstü olanı istikrarsız bir ürüne dönüştürmesidir. Nietzsche, Batı tarihinin akışını metafiziksel ve gerçekte nihilizmin ortaya çıkışı olarak yorumlar. Bu yüzden Nietzsche'nin vasıtasıyla metafiziği düşünmek, çağdaş insanın konumu ve yeri üzerinde düşünmek anlamına gelir. (s. 60) Fakat, düşünme, kendi meskenini bulma yükümlülüğü ise, bu tehlikeli bir iş değil midir? Nitekim

Nietzsche, düşünmesi sonucu nihilizme yönelir. Nietzsche'ye göre nihilizm, yüzyıllar boyu hakim olmuş ve bunun sonucu bu yüzyılı belirleyen hareketin de ismi olmuştur. Bu hareketin yorumunu kısa bir ifade ile belirtir: "Tanrı öldü."

Heidegger, "Tanrı öldü." ifadesinin ne anlama geldiğini araştırır. Ona göre kestirmeden yapılan – Nietzsche'nin bir ateist olduğu ya da Nietzsche çıldırdı gibi- sathî yorumlar olgunlaşmamış kanılardır. Oysa Heidegger'e göre Nietzsche, bu beyanıyla Batı tarihinin iki bin yıllık yazgısından bahsetmektedir. "Tanrı öldü." sözü şu anlama gelir: Duyu üstü dünya, etkin gücünden yoksun. Artık hiçbir hayat bahşedemez. Metafizik, yani Platonizm olarak anlaşılan Batı felsefesi sonuna ulaştı... (s. 65) "Tanrı öldü." sözü nihilizmin yayılmasını teyit eder.

Heidegger, Nietzsche'nin nihilizm ile ne kastettiğini anlamaya girişir: Nihilizm, tarihsel bir hareket, Batı tarihinin temel hareketi, "iç mantığı"dır. Nihilizmin anlamı, "En yüksek değerlerin, kendilerini değerden düşürmesidir." Hatta Nietzsche, yeni değerler koymayı bile "nihilizm" olarak tasarlar. Peki "değer" ne? Ona göre değer, bir bakış açısı, oluş içindeki hayatın görelî süresinin komple biçimleri itibarıyla "Muhafaza etme-ziyadeleştirme şartlarını oluşturan bakış açısıdır." Diğer bir ifadeyle değer, bakışın sabitlendiği şey anlamına gelir. Eski değerlerin yerini başkalarıyla değiştirme, Nietzsche için hayatın temel niteliği olan "güç iradesi"dir. "Güç iradesi" kavramını analiz eden Heidegger onun gerçek olan her şeyin temel hususiyeti olduğunu vurgular. Ona göre Nietzsche'nin "güç iradesi" kavramı modern metafiziğin kesinlik ilkesine temel teşkil eder. Zira hakikat, güç iradesinin özünde bulunan şart, yani gücün muhafazasının bir şartından başka bir şey değildir.

Nietzsche'nin düşüncelerinde sanat ve hakikat arasındaki ilişkiyi gösteren Heidegger, üst insanı tanıtmaya girişir. Üst insan, güç iradesi vasıtasıyla belirlenmiş gerçeklikten ortaya çıkan, bu gerçeklik için "var" olan insandır. Heidegger, Nietzsche'de üst insan fikrinin zayıf yanlarını görür ve bu durumu anlamaya çalışır. (s. 91) Ona göre "deli"nin ifadeleri, Nietzsche'nin düşüncelerini ortaya koyar:

"Tanrı nerede? Size söyleyeceğim. Öldürdük onu –siz ve ben. Hepimiz onun katilleriyiz. Ama bunu nasıl yaptık? Bütün ufku silmek için bu süngeri kim tutuşturdu ki elimize? Yeryüzünü güneşinden ayırırken ne yapıyorduk ki bizler? (s. 63).

Heidegger'e göre "çıldırtılmış" deli, Pazar yerinde dolanarak "Tanrı'ya inanmayan" insanlara Tanrı'yı aramalarını, düşünmelerini ister. Deli

aslında Tanrı'yı arayan kişidir; çünkü Tanrı'nın arkasından içten ağlar. Heidegger şu soruyu sorar: Düşüncemizin kulağı hâlâ çılgılığı işitmiyor mu? Ona göre düşünmeye başlamadıkça işitemeyeceğiz. O, işitmenin nasıl başlayacağı konusunda bizi uyarır: Düşünme, yüzyıllardır kutsanan aklı, düşüncenin en dik başlı düşmanı olduğunu bildiğimizde başlar (s. 100).

Kitabın üçüncü bölümü Brain D. Ingraffia'nın "Nietzsche'nin İstihzası: Aşkının Reddedilmesi" adını taşımaktadır. Bu makale, ikinci bölümün devamı ya da Heidegger'in düşüncelerinin detaylandırılması şeklinde düşünülebilir. Zira makale, Heidegger'in yorumlarını takip eder. Ingraffia, bu makalede Nietzsche'nin Hıristiyanlığa eleştirisi ve onu reddedişini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Yazar, aralarında Jaspers, Gadamer ve Kaufman'ın olduğu pek çok uzmanın Nietzsche'nin Hıristiyanlığa dair görüşlerini eleştirel bir biçimde irdeler. Ona göre Nietzsche'nin Hıristiyanlığa saldırısı Heidegger'e kadar, ya eleştirel olmayan bir biçimde kabul edilmiş ya da gerçek bir dinin özüne doğru bir ilerleme olarak kabul edilmiştir. Heidegger ise, yazdığı eserler yoluyla Nietzsche'yi Hıristiyanlıkla ilişkisinden uzaklaştırıp Batı felsefesi geleneğiyle ilişkisine yönlendirir. Heidegger, Nietzsche'yi Hıristiyanlığın sonunu getiren bir kâhin değil; metafiziğin sonunu getiren bir düşünür olarak görür. Ingraffia, Heidegger'in yorumlarına başvurarak Nietzsche'nin nihilizminin kaynağını gösterir. Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin reddedilmesi hususunda Nietzsche ile Feuerbach'ın benzerliklerini ve ayrımlıklarını ortaya koyan Ingraffia, Nietzsche'nin Yeni Ahit'i yanlış okumasında Schopenhauer'in kötümserci bakışının etkin olduğunu ileri sürer. Ona göre Nietzsche'nin Yeni Ahit İncillerini okuması, iki derin yanlış anlamaya dayanır. Birincisi, Nietzsche'nin haksız bir biçimde, Yeni Ahit'in dünyayı zemmeden kozmolojik bir düalizmi vazettiğini zannetmesi. İkincisi, Kitab-ı Mukaddes yazarları ile İsa'nın öğretisi arasında temelsiz bir ayırım yapmasıdır (s. 171-172).

Eserin dördüncü makalesi, Michell Harr'ın "Nietzsche ve İlahi Olanın Dönüşümü" adını taşımaktadır. Bu makalede, Nietzsche'nin "Tanrı öldü." ifadesini yorumlamaya girişir. Harr, yazısında Nietzsche'nin düşüncelerinde gezinerek yorumlarını güzel bir biçimde ortaya koyar. Makalenin son paragrafı bu gezintiyi güzel bir şekilde özetler:

Nietzsche için, ne tanrının dünyaya içkinliği ne de yaşanan tecrübe ile ilâhî olanın çakışması saçmadır. Bu konuda o, hem Grek geleneğinin (Grekler tanrılarını içkin ve dünyada aşına görünüşlerle görünmeleri konusunda hassastırlar) hem de ruh ile ilâhî ilkenin mutlu bir "vecd"de,

trajik olmayan bir tarzda ve insanın fena duruma düşmesi (annihilation) olmaksızın çakıştığı bir negatif teoloji geleneğinin mirasçısıdır. Paradoksal olarak, Nietzsche'nin "trajik" dediği şey, bu vecd ya da keyif halinde hissedilen bu vecdî çakışmadır. Paradoksal "trajik keyif" meselesi, dünyayla kutsal bir bağlantıyı, en güçlü anlamıyla bir religio'yu, tapınma ve dogma olmaksızın –akאיםız bir inanç olarak– yüceltir (s. 201).

Eserin beşinci makalesi, Ned Lukacher'in "Küllerle Oynamak: Nietzsche'den Derrida'ya" başlığını taşımaktadır. Lukacher, makalesine Nietzsche'nin ebedî döngü öğretisini, Kant, Hegel, Minkowski ve Einstein'in düşünceleri karşısında değerlendirmesi gerektiğini ileri sürerek başlar. *Will to Power*'dan alıntuladığı ifadelerle Nietzsche'nin dünya imgesini araştıran Lukacher, ebedî döngüyü, Sartre, Deleuze, Klossowski'nin yorumlarına müracaat ederek anlamaya çalışır. Ona göre ebedî döngü, çelişkilidir; bir yandan salt öğreti düzeyinde "nihilizmin en aşırı biçimi", yani ebedî hiçlik, öte yandan bir sanat eseri düzeyine getirilebildiği sürece ebedî döngü Hıristiyanlık karşıtlığı, Budizm karşıtlığı, nihilizm karşıtlığı olarak hayatın olumsuzlanması için tazammum eden karşı güçtür. Nietzsche'nin ebedî döngüsü, Derrida'nın ifadesiyle dini yeniden inşa etmektir (s. 211). Ama Nietzsche, bu öğretinin en son din olarak öğretilmesinden kaçınmamızı ister. Lukacher, ebedî döngü fikrinin uzanımlarını Nietzsche'nin çeşitli yazılarındaki ifadelerle aydınlatmaya çalışır. O, bu konudaki görüşlerini Heidegger'in yorumlarını eleştirerek sonuçlandırır: Eğer Nietzsche ebedî döngü öğretisinin gelecek beklentileri hakkındaki vahşi spekülasyonlarında çok ileri gitmişse, Heidegger'de Nietzsche'nin hayata aşikâr ilgisine rağmen, ebedî döngünün hakiki özünün ve amacının "hesapçı aklın koşulsuz kuralı" olduğunu ileri sürerken haddini aşmıştır (s. 237).

Nietzsche'nin düşüncelerini anlamak için ülkemizde uygun adımların atıldığı görülmektedir; ama yürünecek uzun bir yolun olduğu da muhakkaktır.

Celal Türer